

Alfonsas Algimantas Mitrikas

Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai

Santrauka. Palygindami tarpusavyje realius faktus ir vertinimus neretai susiduriame su jų prieštarumais (paprastai tariant, daroma vienaip, manoma kitaip). Straipsnyje aptariami šeimos gyvenimo bei vaikų turėjimo realijų ir jų vertinimų sąryšiai remiantis statistiniais ir Europos vertybių tyrimo (EVT) bei Pasaulio vertybių tyrimo (PVT), atliktų 1999–2001 m., duomenimis. Pagrindinis dėmesys skiriamas vaikų turėjimo problemai. Ji nagrinėjama pradedant šeimos kūrimo bei jos stabilumo poveikiais ir baigiant nesantuokinių vaikų fenomenu. Vaikų turėjimo pagrindinis rodiklis, kuriuo ypač operuojama straipsnyje, – kiek moteris per savo gyvenimą pagimdo vaikų, t.y. suminis gimstamumo rodiklis (SGR). Aptariama, kodėl SGR aukštesnis ir per pastaruosius 30 metų jis ženkliai nesumažėjo tose Europos šalyse, kuriose labiau palaikomas modernistinis požiūris į šeimos gyvenimą, nustatomi ryšiai tarp nesantuokinių vaikų lyginamojo svorio šalyse ir atitinkamo požiūrio į šeimos kūrimą bei vaikų turėjimą ir kt.

Šeimos kūrimo, vaikų turėjimo bei apskritai šeimos gyvenimo faktinė padėtis nėra nesusijusi su žmonių vertybiniu pasauliu, nuostatomis, atsispindinčiomis jų požiūriuose (ir vertinimuose) į įvairius gyvenimo kartu bei palikuonių turėjimo aspektus. Tačiau realios padėties ir požiūrių bei vertinimų sąryšiai nėra paprasti ir lengvai interpretuojami. Pavyzdžiui, panagrinėjus ryšį tarp skyrybų ir požiūrio į jas Europos šalyse, matyti, kad ženkliai išsytuokiama ir skyrybos pateisinamos Švedijoje, Danijoje, Suomijoje, Liuksemburge, Čekijoje, Estijoje bei Baltarusijoje, o skyrybos pateisinamos (bet faktiškai žemas ištuokų skaičius) Ispanijoje, Islandijoje, Slovėnijoje, Graikijoje

bei Italijoje (Lietuva priklauso šalių grupei, kurioje skyrybos nepateisinamos, tačiau skiriamasi ženkliai). Kyla klausimai: kodėl gali susidaryti tokie realijų ir jų vertinimų nesutapimai? Į ką reikėtų atsižvelgti traktuojant vienokius ar kitokius jų ryšius?

Šiame straipsnyje bandysime aptarti šeimos gyvenimo ir vaikų turėjimo realijų bei jų vertinimų sąryšius remdamiesi atitinkamais statistiniais duomenimis (apie realią padėtį ar jos pokyčius) ir Europos vertybių tyrimo (EVT) bei Pasaulio vertybių tyrimo (PVT), atliktų 1999–2001 m., duomenimis (apie požiūrius bei vertinimus). Siekdami sugretinti duomenis apie realią padėtį su EVT ir PVT atlikimo laikotarpiu ne-

viasada operuojama galimais naujausiais statistiniais duomenimis (tačiau dažnai stengiamasi parodyti realijų pokyčių kryptis).

Keletas metodologinio pobūdžio pastabų

Pradžioje bent glaustai aptarkime bendriausius sąryšių tarp realijų ir jų vertinimų bruožus, kad, tuo pasinaudodami, galėtume mėginti paaiškinti ir šeimos gyvenimo bei vaikų turėjimo realijų ir jų vertinimų prieštaravimus.

Šeimos gyvenimas, kaip bet koks socialinis gyvenimas, glaudžiai susijęs su vertybių sistema. Tam tikrų vertybių interiorizavimas iš esmės veikia šeimos gyvenimo vyksmą. Kita vertus, pats šeimos gyvenimo vyksmas grįžtamai veikia vertybinius bei normatyvinės sistemos pokyčius. Esminiai normatyvinės sistemos pokyčiai įvyksta tik tada, kai iš esmės pasikeičia „faktinis“ socialinis (taip pat ir šeimos) gyvenimas. Normatyvinės sistemos pokyčiai formuojasi laipsniškai, kiek atsilikdami nuo gyvenimiškos elgsenos pokyčių. Įsitvirtinę vertinimo stereotipai tampa labai svarbiu socialinės elgsenos visuomeninio pripažinimo veiksmu, patvirtinančiu, kad „taip reikia elgtis“.

Vertybės bei jų realizavimasis per žmonių gyvenimo normas atlieka labai svarbų vaidmenį, o jų pokyčiai vienaip ar kitaip veikia gyvenimo tėkmę, taip pat ir šeimos elgseną. Žinomo demografo ir sociologo Van de Kaa (Van de Kaa 1987,1998) nuomone, šeimos transformacijos, priskiriamos antrajam demografiniam perėjimui (šeimos gyvenimo stereotipų, pritariančių šeimos

deinstacionalizavimui, vaikų turėjimo devalvavimui ir pan. paplitimas), kaip tik ir yra visų pirma sąlygotos vertybių sistemos pokyčių.

Kaip beatrodytų keista, kai daugėja neregistruotų santuokų, mažėja gimstamumas, vyrauja mažavaikės šeimos, didėja nesantuokinių vaikų dalis, plinta savanoriška bevaikystė, o tai sulaukia vis didesnio žmonių pritarimo, šeima, kaip vertybė, vertinama labai aukštai (EVT ir PVT duomenys).

Pažymėtina tai, kad lėčiausiai kinta požiūriai į tokias vertybes, kurios žmonių vertybių sistemoje užima išskirtinę vietą, glaudžiai susijusią su pagrindiniais žmonių gyvenimo dalykais – sveikata, šeima, vaikais ir kt. Tačiau, traktuojant ir šias vertybes, tarp šalių arba socialinių grupių gali būti skirtumų. Tačiau sparčiausia požiūrių kaita ir didžiausi vertinimo skirtumai susidaro konkretnių gyvenimo reiškinių, šiuo atveju, tarkim, kohabitacijos, nesantuokinių vaikų ir kt. atžvilgiu.

Faktiškas gyvenimo pasikeitimas automatiškai nekeičia įsitvirtinusių vertybių. Realijų ir jų vertinimų sąryšių pokyčiai laiko atžvilgiu nėra sinchroniški. Vertinimai bei požiūriai daugeliu atvejų konservatyvesni už realijų pokyčius. (Vertėtų pažymėti, kad vertinimai, kuriuos fiksuojame, gali būti tik išoriškai deklaruojami užmaskuojant „tikruosius“, tuo labiau reali elgsena gali skirtis nuo deklaruojamų vertybių).

Tam tikras vertinimų bei požiūrių konservatyvumas siejasi su tuo, kad realijos interiorizuojamos per subjektyvų vertinimą. Pavyzdžiui, veiksniai bei sąlygos, įtakan-

čios vaikų turėjimo motyvaciją ir sprendimą, transformuojasi subjektyviai per individą ir šeimą. Sprendimą turėti vaikų daugiau lemia, pavyzdžiui, ne šeimos ekonominio gyvenimo ar pajamų lygis, o jų subjektyvius vertinimas.

Apskritai subjektyvaus vertinimo formavimąsi veikia, be atitinkamų realijų (šiuo atveju, kalbant apie vaikų turėjimą, kohabitacijos, šeimų nestabilumo, migracijos ir kt.) pokyčių, dominuojančios pamatinės vertybės, kultūrinės bei religinės tradicijos, tolimesnėje aplinkoje (kitose šalyse) paplitusių vertybių difuzija ir artimiausios aplinkos (šeimos narių, draugų, bendradarbių) požiūrių bei vertinimų įtaka.

Visgi, nagrinėdami realijų ir jų vertinimų sąryšius, žiūrėdami į tai statistikos ir sociologinių tyrimų, neišvengiamai ribojančių tam tikro reiškinių ar proceso pažinimo gilumą, akimis, galime išskirti keletą realijų ir jų vertinimų sąryšių variantų. Pirmas jų išreikštų tiesioginių realijų ir vertinimų ryšį, kuris gali būti teigiamas arba neigiamas (pavyzdžiui, sutuoktiniai skiriasi – pateisina skyrybas, nesiskiria – nepritaria joms). Kitas variantas išreikštų asimetrinių realijų ir vertinimų ryšį (pavyzdžiui, skiriasi – nepateisina skyrybų, nesisikiria – pateisina).

Besirengdami aptarti realijų ir vertinimų sąryšius, remdamiesi konkrečiais faktais, norime pastebėti, kad pagrindinį dėmesį skirsime su vaikų turėjimu susijusių realijų bei jų vertinimų sąryšiams. Pasinaudosime duomenimis apie suminį gimstamumo rodiklį (SGR), rodantį, kiek vidutiniškai moteris per savo gyvenimą pagimdo vaikų, neregistruotas santuokas, ištuokas, nesantuokinius vaikus ir atitinkamą tų reiškinių bei

procesų vertinimą. Paprastai sociologai ir demografai, nagrinėdami apsisprendimą turėti vaikų, išskiria tarp demografinių veiksmų santuokos atidėjimą, vaikų gimdymo atidėjimą, kohabitacijos paplitimą, migracijos mastus, šeimų nestabilumą (Sleebo 2003).

Šeimos kūrimas bei jos stabilumas

Ilgus amžius gyvavusi vaikų turėjimo tradicija rodė, kad pirmiausia sukuriama šeima santuokos pagrindu, o paskui gimdomi vaikai. Šių dienų pasaulyje šeimos kūrimo vaizdas gana margas ir palyginti gana sparčiai besikeičiantis. Vis aiškiau pastebimas santuokos, kaip tradicinio gyvenimo kartu įforminimo, ignoravimas bei jos devalvavimas. Koks iš viso santuokos vertinimo vaizdas, sudarytas remiantis PVT ir EVT 1999-2001 metų duomenimis 65 pasaulio šalyse?

Visose 65 šalyse numonei, kad santuoka atgyvena, vidutiniškai pritaria 17 % respondentų, Lietuvoje – 21 % (1990 m. tik 9 %). Iš visuomenių, labiausiai devalvuojančių santuoką, išsiskiria Vakarų Europos, ypač frankoniškosios kultūros šalys – Prancūzija, Liuksemburgas, Belgija, taip pat Lotynų Amerikos – Čilė, Venesuela. Tačiau toje grupėje aiškiai vyrauja europiečiai. Priešingai, griežtai įsitikinę santuokos reikalingumu islamo šalių, taip pat gilių religinių tradicijų Europos šalių – Maltos, Lenkijos, Albanijos, respondentai. Įdomus Islandijos fenomenas, pasireiškęs tvirtu santuokos palaikymu, tačiau kitais šeimos gyvenimo aspektais nevengia liberalumo.

Disponuojami duomenys apie požiūrį į santuoką ir faktišką santuokų sudarymą rodo tam tikrą tarpusavio koreliaciją. Pavyz-

džiui, šalyse, kuriose labiausiai paplitusi nuomonė, kad santuoka atgyvena, santuokų sudarymas, skaičiuojant 1000 gyventojų (2000 m.) buvo: Prancūzijoje – 5, 1, Liuksemburge – 4, 9, Belgijoje – 4, 4, Jungtinėje Karalystėje – 5, 2, Olandijoje – 5, 5. Europos šalyse, kur santuokai labiausiai pritariama: Maltoje – 6, 7, Islandijoje – 6, 3, Albanijoje – 7, 6, Lenkijoje – 5, 5 (*Recent 2004; 55*). Tačiau faktiškas santuokų kitimas yra susijęs su daugeliu kitų aplinkybių, susidarantių skirtingose šalysyse. Pavyzdžiui, Gruzijoje, santuokų, tenkančių 1000 gyventojų, rodiklis, matyt, ne dėl santuokos vertinimo pokyčių, nukrito nuo 10,0 1980 m. ir 6,8 1990 m. iki 2,9 2000 m., o Danijoje jis net pakilo nuo 5,2 1980 m. ir 6,1 1990 m. iki 7,2 2000 m. (ten pat).

Požiūris, kad santuoka atgyvena vis didesniu mastu, realizuojamas praktiškai (dėl neregistruotų santuokų arba nesantuokinio gyvenimo kartu didėjimo). Tai pailiustruoti tiksliais duomenimis sunku, nes daugelyje šalių neregistruotų santuokų statistika nefiksuoja. Yra tik kai kurių šalių duomenys, bylojantys apie ženklų neregistruotų santuokų didėjimą. JAV nuo 1965 iki 1974 m. tik

10 % santuokų prasidėjo nuo kohabitacijos, o nuo 1990 iki 1994 m. skaičius padidėjo iki 56 % (Smock 2000).

JAV nėra išskirtinė šalis pagal nesantuokinių porų skaičiaus didėjimą. Nesantuokinis gyvenimas dar labiau paplitęs Danijoje, Prancūzijoje, Suomijoje bei Švedijoje. Nesantuokinis gyvenimas panašus ir JAV, Austrijoje, Australijoje, Belgijoje, Kanadoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje bei Olandijoje (Kiernan 2000). Pagal nesantuokinių porų paplitimą Europos šalyse (pagal 2000–2001 metų Eurobarometro tyrimų 15 Europos Sąjungos šalių duomenis 25–34 metų grupėje) didžiausias jų lyginamasis svoris yra Švedijoje, Danijoje, Prancūzijoje bei Suomijoje, o mažiausias – Portugalijoje, Italijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Belgijoje bei Airijoje. (Kiernan 2004).

Apie sugyventinius Lietuvoje tikslių duomenų neturime. Pagal 2001 m. gyventojų surašymo duomenis sugyventiniai sudarė 3,2% asmeninių namų ūkių ir 4, 2% šeiminių namų ūkių (Namų ūkiai 2003; 15). Apibendrinantis neregistruotų santuokų paplitimo ir požiūrio į santuoką kraštutinių reikšmių Europoje vaizdas pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Neregistruotų santuokų ir požiūrio į santuoką kraštutinės reikšmės

Šeimos gyvenimo bei vaikų turėjimo aspektai	Europoje		Lietuvoje
	Mažiausias	Didžiausias	
Neregistruotų santuokų paplitimas	Portugalija Italija Graikija	Švedija Danija Prancūzija	Žemesnis už vidutinį
Mano, kad santuoka atgyvena (%)	Malta – 7 Islandija – 8 Albanija – 9 Lenkija – 9	Prancūzija – 35 Liuksemburgas – 34 Belgija – 31 Moldova – 31	21

Šaltinis: EVT duomenys (Kiernan 2004)

Apžvelgiamose šalyse gana margas santuokos bei *šeimos stabilumo* vaizdas, kurį lemia įvairūs veiksniai bei aplinkybės, susidaranti šeimose ir ją supančioje aplinkoje. Vakarų civilizacijos šalyse, kur dominuoja liberali ekonomika ir vartojimo kultūra, didžiausias šeimos stabilumo priešas – išbujojęs individualizmas, toleruojantis įvairių gyvenimo būdų bei stilių įvairovę.

Islamo šalyse, kur išoriškai šeimos atrodo labiausiai stabilios, vis daugiau matyti moterų nelygybės, prievartinių santuokų paplitimo padariniai, pasireiškią santuokų irimu. Pavyzdžiui, Irane ištuokų rodiklis, skaičiuojant 1000 gyventojų, išaugo nuo 0,69 1998 m. iki 1,03 2002 m., o miestuose atitinkamai nuo 0,97 iki 1,42 (*Demographic* 2002). Per 2004 Irano metų 9 mėnesius (kovas – lapkritis), palyginus su atitinkamu praėjusių metų periodu, skyrybos išaugo 6,58 % (*Iranian* 2004).

Apie faktinę santuokų bei šeimų nestabilumo padėtį galima spręsti iš *skyrybų* paplitimo. Iš oficialiosios statistikos galima susidaryti vaizdą apie užregistruotų santuokų ir ištuokų dinamiką, nors akivaizdu, kad vis labiau plinta neregistruotos santuokos, o kartu ir atitinkamos skyrybos.

Iš turimų duomenų apie skyrybų paplitimą pasaulio šalyse matome, kad 2000 m. (2000 m. pasirinkome todėl, kad EVT ir PVT, kur figūravo klausimai apie požiūrį į skyrybas, buvo atliekami 1999–2001 metais) daugiausia santuokų nutraukusių šalių sąrašė dominavo 4 šalių blokai: 1) Rusija, Baltarusija, Ukraina, 2) JAV, Puerto Rikas, 3) Lietuva, Estija, Čekija, Latvija, 4) Dani-

ja, Suomija, Jungtinė Karalystė, Belgija. Pastebėtina, kad tarp tų šalių nėra nė vienos iš Afrikos ir Azijos, o arčiausiai jų – Pietų Korėja – 2,5 skyrybų 1000–iui gyventojų bei Japonija – 2,1 (*Recent* 2004; 67; *Demographic* 2002).

Mažiausiai poros skiriasi Lotynų Amerikos, Balkanų (musulmoniškose ir krikščioniškose), Europos katalikiškose (Italija, Airija) bei islamo šalyse. Negalima būtų paneigti, kad vienu iš veiksnių, sąlygojančių skyrybų paplitimą, yra ir žmonių požiūris į skyrybas, arba jų pateisinimo laipsnis. Tarp labiausiai pritariančių skyryboms dominuoja Vakarų bei Šiaurės Europos šalys (Švedija, Danija, Suomija, Olandija, Islandija), nedaug nuo jų atsilieka kitos Europos šalys, kaip Slovėnija, Ispanija, Prancūzija, Graikija. Tik viena ne Europos šalis – Japonija – įtraukiama į aptariamą dešimtuką.

Priešingai, į labiausiai nepritariančių skyryboms dešimties šalių ratą patenka tik viena Europos šalis – Malta. Tarp pastarųjų šalių ryškiausiai dominuoja islamo, Afrikos šalys (tarp jų musulmoniška Nigerija ir krikščioniška Uganda), taip pat Vietnamas ir Kinija. Kadangi faktiškas skyrybų paplitimas ir požiūris į tai aiškiausiai koreliuoja si ne Europos šalyse (mažiausiai skiriamasi ir labiausiai skyrybos smerkiamos islamiškose ne Europos šalyse, Vietname bei Kinijoje), pažvelkime detaliau į Europos šalių pasiskirstymą pagal ryšio tarp faktiško skyrybų paplitimo ir požiūrio į tai koreliaciją (2 lentelė).

Pagal tai Europos šalys susiskirstė į 4 grupes: 1) pritaria skyryboms ir faktiškai

2 lentelė. Ryšys tarp skyrybų ir požiūrio į jas Europos šalyse

Šalys	Skyrybų vertinimas(balais: 1-niekada nepritartu, 10-visada pritartu)	Skyrybos (ištuokų skaičius 1000 gyv.)	
		2000 m.	2003 m.
<i>Pritaria – skiriasi</i>			
Švedija	7,8	2,4	2,4
Danija	7,3	2,7	2,9
Suomija	6,7	2,7	2,6
Baltarusija	6,1	4,3	3,2
Liuksemburgas	6,1	2,4	2,3
Čekija	5,9	2,9	3,2
Estija	5,4	3,1	3,0 (2002)
Rusija	5,2	4,3	5,5
<i>Pritaria – nesiskiria</i>			
Slovėnija	6,6	1,1	1,2
Islandija	6,5	1,9	1,8
Ispanija	6,4	1,0	1,1
Graikija	6,3	1,0	1,0 (2002)
Portugalija	5,5	1,9	2,2
Serbija ir Juodk.	5,3	0,8	-
Italija	5,1	0,7	0,7 (2002)
<i>Nepitaria – skiriasi</i>			
Moldova	4,4	2,5	4,1
Ukraina	4,5	4,0	3,7
Latvija	4,5	2,6	2,1
Lietuva	4,8	3,1	3,1
<i>Nepitaria – nesiskiria</i>			
Makedonija	4,2	0,7	0,7
Rumunija	4,3	1,4	1,5
Albanija	4,4	0,6	-
Lenkija	4,6	1,1	1,3
Kroatija	4,6	1,0	1,1
Airija	4,7	0,7	0,7

Šaltinis: EVT ir PVT duomenys
(Recent 2004; 67)

skiriasi, 2) pritaria, bet nesiskiria, 3) skyryboms nepitaria, bet skiriasi, 4) nepitaria skyryboms ir nesiskiria.

Pirmojoje šalių grupėje, išsiskiriančioje didžiausiu skyrybų toleravimu ir „realizavimu“, dominuoja Skandinavijos bei po-

socialistinės Vidurio ir Rytų Europos šalys. Skandinavijos šalys iš viso išsiskiria liberaliausiu šeimos gyvenimo traktavimu, o kai kurios posocialistinės šalys „tebetėsia“ anksčiau buvusį aukštą skyrybų lygį bei jų toleravimą. Pavyzdžiui, 1970 metais pastebimas

gana ženklus skyrybų padidėjimas vadina-
mose socialistinėse šalyse. Estijoje 1000 gy-
ventojų – 3,2 skyrybos, Rusijoje – 3,0, Čeki-
joje – 2,2, o Suomijoje tik 1,3 ir Švedijoje –
1,6 (*Recent* 2004; 67).

Antrąją grupę sudaro šalys su gilesnė-
mis religinėmis (ir ne tik katalikų) tradici-
jomis, netoleruojančiomis skyrybų, arba
aukštai vertinančių šeimos institutą, kaip,
pavyzdžiui, Islandija (kurioje tik 8 % res-
pondentų pritaria, kad šeima atgyveno, ta-
čiau skyrybas vertina liberaliai). Tose šaly-
se skyrybų netoleravimas tradiciškai pasi-
reiškia žemu skyrybų rodikliu, tačiau požiū-
ris į skyrybas savo liberalumu „pralengia“
faktišką skyrybų lygį. Čia, matyt, svarbiau-
sią vaidmenį atlieka liberalizmo bei indivi-
dualizmo dvasia, besisiejanti su II–jo demo-
grafinio perėjimo plėtote.

Trečiojoje šalių grupėje, susidedančių
tik iš posocialistinių Vidurio ir Rytų Euro-
pos šalių (tarp jų ir Lietuvos), skyryboms
nepritariama, matyt, jau ir todėl, kad fak-
tiškas jų lygis – vienas aukščiausių Europo-
je. Tai šalys, kurios „prisitotin“ tebesitę-
siančiu daugiau negu tris dešimtmečius
aukštu skyrybų lygiu, tačiau iki šiol jo pa-
keisti kiek ženkliu negali.

Pagaliam ketvirtojoje grupėje susibūrė ša-
lys, kuriose dominuoja gilios religinės tradici-
jos (krikščioniškos ir musulmoniškos), neto-
leruojančios skyrybų bei jas pateisinančių nuo-
monių. Todėl tose šalyse mažiausiai skiriamasi
ir labiausiai skyryboms nepritariama.

Gimstamumas: faktai ir požiūriai

Pastaraisiais dešimtmečiais pasaulyje
įvyko ženklūs gimstamumo bei požiūrio į

vaikų turėjimą pokyčiai. Tai daugelyje šalių
aiškiai pastebimas gimstamumo mažėjimas,
kartu didėjant nesantuokinių vaikų daliai,
vaikų, kaip vertybės, mažėjantis pripažini-
mas ir kt.

Čia apžvelgsime, kokia susidariusi vai-
kų turėjimo faktinė padėtis minėtose šaly-
se (kur 1999–2001 m. buvo atlikti PVT ir
EVT), kokie jose vyko gimstamumo poky-
čiai. Tai pabandydysime sugretinti su domi-
nuojančiu tose šalyse požiūriu į vaikų turė-
jimą, nesantuokinius vaikus ir kt.

Koncentruotą vaizdą apie gimstamu-
mo padėtį atspindi SGR. Pasaulyje, palygi-
nus gimstamumo padėties pokyčius laiko-
tarpium tarp dabartinio esančio apskaičiuo-
to SGR, apimančio 2000–2005 m., ir anks-
tesniojo, kai gimstamumo lygis buvo žen-
kliai aukštesnis, šiuo atveju 1970–1975 m.,
SGR sumažėjo nuo 4,5 iki 2,6, aukštų paja-
mų šalyse nuo 2,2 iki 1,7, vidutinių – nuo
4,5 iki 2,1 ir žemų – nuo 6,0 iki 3,9. Dau-
giausiai SGR sumažėjo Rytų Azijos bei Ra-
miojo vandenyno šalyse – atitinkamai 5,0 ir
1,9 (tarp jų Pietų Korėjoje nuo 4,3 iki 1,2),
o mažiausiai – Sub-Sacharos Afrikoje (6,8
ir 5,5). Tuo laikotarpiu SGR ženkliu ma-
žėjo, bet išliko aukštas mažiausiai išsivys-
čiusiose šalyse (6,5 ir 5,0), arabų šalyse
(6,7 ir 3,7) bei Pietų Azijos šalyse (5,6 ir 3,2)
(*Human* 2005).

Šiuo metu didžiausias SGR yra susi-
koncentravęs Afrikoje: Nigeryje – 7,9, Gvi-
nėjoje–Bissau bei Ugandoje (įeina į šalių,
kur atliktas PVT, sąrašą) – 7,1, Malyje –
6,9, Burundyje bei Angoloje – 6,8, Čade,
Kongo Demokratinėje Respublikoje bei
Burkinoje–Faso – 6,7, Malavyje – 6,1. Azi-

joje daugiausia vaikų moterys pagimdo Rytų Timore – 7,8, Jemene – 6,2, Palestinos teritorijose – 5,6, Laose – 4, 8, Butane – 4,4, Pakistane – 4,3. Lotynų Amerikoje: Gvatemaloje – 4,6, Bolivijoje – 4, 0, Hondure – 3,7 (ten pat).

Tuo laikotarpiu SGR per pastaruosius tris dešimtmečius labiausiai mažėjo arabų šalyse (Alžyre nuo 7,4 iki 2,5, Libijoje nuo 7,6 iki 3, 0, Kuveite nuo 6,9 iki 2,4, Jordanijoje nuo 7,8 iki 3,5, Tunise nuo 6,2 iki 2,0, Maroke nuo 6, 9 iki 2, 8 bei Sirijoje nuo 7,5 iki 3,5), Vietname (nuo 6,7 iki 2,3), Irane (nuo 6,4 iki 2,1), tarp Lotynų Amerikos šalių – Meksikoje (nuo 6,6 iki 2,4), o tarp Afrikos ne arabų šalių – Zimbabvėje (nuo 7,7 iki 3 6).

Iš aptartų SGR pokyčių pasaulyje aiškiai išsiskiria Europa. Europoje, esant palyginti žemam SGR, per pastarąjį trisdešimtmetį, daugelyje jos šalių jis dar labiau sumažėjo. Neatsižvelgiant į Turkiją, kurioje SGR per tą patį laikotarpį sumažėjo 2,8 punktais (tačiau jis buvo ir išliko didžiausias), kitose Europos šalyse dabartiniu metu pagal SGR pirmauja Albanija (2, 3), taip pat šalių grupė, kurioje tas rodiklis Europos mastu buvo kiek aukštesnis (nuo 2,0 iki 1,7), Vakarų ir Šiaurės Europos – Islandija, Airija, Prancūzija, Danija, Liuksemburgas, Suomija, Olandija, Belgija bei Jungtinė Karalystė ir Balkanų šalys – Makedonija bei Serbija ir Juodkalnija. Žemiausias SGR lygis yra Rytų ir Vidurio Europos bei kitose Balkanų šalyse – Ukrainoje, Čekijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Bulgarijoje, Moldovoje bei Baltarusijoje. Aptariant SGR poky-

čių Europoje tempus, reikėtų išskirti (pagal to rodiklio sumažėjimą) Albaniją, Airiją bei Ispaniją. SGR neženkliai mažėjo Vakarų Europos šalyse – Danijoje, Belgijoje, Olandijoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje bei Prancūzijoje, o Suomijoje, vienintelėje Europos šalyje, tas rodiklis net kiek padidėjo.

Apžvelgdami SGR Europos šalyse, kuriose jo pokyčiai, palyginant su pasaulio, nebuvo ženklūs, visgi, remiantis anksčiau nurodytais šaltiniais (*Human* 2005; *Recent* 2004; 71), galime pastebėti tam tikrus ypatumus.

Pirma, SGR mažėjo neženkliai ir išliko santykinai pagal Europos šalis didžiausias:

	2000–05 m.	Pokytis 1970–75 2000–05
Islandija	2,0	-0,8
Prancūzija	1,9	-0,4
Danija	1,8	-0,2
Liuksemburgas	1,7	-0,3
Olandija	1,7	-0,4
Belgija	1,7	-0,2
Jungtinė Karalystė	1,7	-0,3
Švedija	1,6	-0,3

Antra, SGR mažėjo ženkliai, bet išliko didžiausias:

Turkija	2,5	-2,8
Albanija	2,3	-2,4
Airija	1,9	-1,9

Trečia, SGR mažėjo neženkliai ir išliko mažiausias:

Vokietija	1,3	-0,3
Austrija	1,4	-0,6
Kroatija	1,3	-0,7
Latvija	1,3	-0,7
Rusija	1,3	-0,7

Ketvirta, SGR mažėjo ženkliai ir išliko mažiausias:

Ispanija	1,3	-1,6
Moldova	1,2	-1,4
Rumunija	1,3	-1,3
Slovakija	1,2	-1,3
Bosnija ir Hercegov.	1,3	-1,3

Tik Suomijoje SGR kiek padidėjo ir išliko vidutiniškas (1,7 ir 0,1).

Lietuvoje SGR mažėjo Europos mastu vidutiniškai ir išliko palyginti žemas (1,3 ir -1,0). Panaši padėtis susidarė Lenkijoje, Graikijoje, Bulgarijoje, Baltarusijoje, Slovėnijoje bei Italijoje. Taigi SGR per pastarąjį trisdešimtmetį kito mažiausiai ir išliko santykinai Europos mastu didžiausias išsivysčiusiose Vakarų ir Šiaurės Europos šalyse.

SGR mažėjo ženkliai, bet išliko santykinai aukštas Airijoje (staigiau pradėjo mažėti 1985-1990 metais) ir Albanijoje bei Turkijoje, kuriose ženklesnis SGR mažėjimas prasidėjo po 2000 m., panašiai kaip arabų šalyse.

SGR išliko žemas pirmiausia dėl jo ženkliausio mažėjimo tokiose posocialistinėse šalyse, kaip Moldova, Rumunija, Slovakija (kuriose SGR ženkliai krito 1990–1995 metais) bei Bosnijoje ir Hercegovinoje, kurios SGR stipriai paveikė vykęs Jugoslavijoje karas. Prie žemo SGR šalių dar priskirtina ir Ispanija, kurioje SGR kritimas žemyn prasidėjo po 1975 m., kai žlugo frankistinė santvarka ir Ispanija įsiliejo į laisvai besivystančių šalių gretas (ir kurioje, matyt, galėjo laisviau reikštis antrasis demografinis perėjimas).

SGR išliko žemas ir mažėjo nespėdžiai tokiose daugiau palaikančiose tradicinį šeimos gyvenimą ir santykiškai konservatyvio-

se šalyse, kaip Vokietija bei Austrija (kuriose SGR mažėjimas prasidėjo 70-aisiais metais), ir kito tipo posocialistinėse šalyse – Latvijoje, Kroatijoje, Rusijoje, kuriose ženklesnis SGR kritimas buvo pastebėtas po 1990 m., kaip ir kitose posocialistinėse šalyse (kur SGR krito dar ženkliau).

Norėdami tai kiek giliau aptarti, pažiūrėkime, ar yra ryšys tarp SGR būklės bei jo pokyčių ir požiūrio į šeimos gyvenimą bei vaikų turėjimą. Pasinaudokime Europos šalių gyventojų nuomonės klasteriais, sugreindami juos su tų šalių SGR lygiu bei jo pokyčiais.

Atlikome 39 Europos šalių respondentų tam tikrų teiginių vertinimų klasterinę analizę. Išskyrėme penkis, besiskiriančius pagal pateiktų teiginių („vaikas normaliai gali augti tik pilnoje šeimoje“, „moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų“, „santuoka atgyvenusi“, „tėvų pareiga suteikti vaikams viską“, „pateisina moterį, kuri viena nori auginti vaiką“) vertinimą, klasterius.

Pirmą klasterį sudarė 5 šalys (Vokietija, Danija, **Lietuva**, Rusija, Baltarusija), antrą – 6 (Jungtinė Karalystė, Olandija, Suomija, Švedija, Airija, Šiaurės Airija), trečią – 3 (Albanija, Malta, Turkija), ketvirtą – 16 (Bosnija ir Hercegovina, Bulgarija, Estija, Graikija, Italija, Juodkalnija, Latvija, Lenkija, Makedonija, Moldova, Portugalija, Prancūzija, Rumunija, Serbija, Ukraina, Vengrija) ir penktą – 9 (Austrija, Belgija, Čekija, Islandija, Ispanija, Kroatija, Liuksemburgas, Slovakija, Slovėnija).

Pirmam klasteriui, kuriam priklauso ir Lietuva, būdinga vidurinė nuomonė tarp

pritarimo tradicinei šeimai („vaikas normaliai gali augti tik pilnoje šeimoje“, „moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų“) bei nuomonių, palaikančių šių dienų šeimos gyvenimo „naujoves“ („pateisina moterį, kuri viena nori auginti vaiką“, „santuoka atgyvenusi“ ir nepritarimas teiginiui „tėvų pareiga suteikti vaikams viską“).

Antras klasteris, kurį atliepia išsivysčiusios Europos šalys, palaiko labiausiai modernistinį aptariamų šeimos gyvenimo aspektų vertinimą (labiausiai iš visų nepitaria nuomonėms, kad „vaikas normaliai gali augti tik pilnoje šeimoje“, kad „moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų“, o ženkliusiai palaiko teiginį, kad „santuoka atgyvenusi“).

Labiausiai konservatyvi, susijusi su fundamentalistinėmis religinėmis dogmomis, nuomonė būdinga III klasteriui, kuriam atstovauja Turkijos, Albanijos ir Maltos respondentai. Jie ženkliusiai nepalaiko nuomonės, kad santuoka atgyvenusi, nepateisina moters, kuri viena nori auginti vaiką bei besąlygiškai pritaria, kad vaikas normaliai gali augti tik pilnoje šeimoje.

IV klasteriui būdingas tradicinės šeimos palaikymas: pritariama, kad „vaikas normaliai gali augti tik pilnoje šeimoje“, „moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų“ (nors kiek menkliau pateisina moterį, kuri nori viena auginti vaiką), „tėvų pareiga suteikti vaikams viską“.

V klasterio atstovai balansuoja tarp, tarkim, modernistinio ir tradicinio požiūrio į šeimos gyvenimą: jie pritaria, kad „vaikas gali normaliai augti tik pilnoje šeimoje“ ir kartu pateisina moterį, kuri viena nori auginti vaiką, nelabai palaikydami nuomonę, kad „moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų“.

Matome (3 lentelė), kad Europoje SGR mažiausiai kito ir išliko didžiausias šalyse, kur dominavo kraštutinis modernistinis požiūris į šeimos gyvenimą bei vaikų turėjimą (II klasteris). Šalyse, kuriose gyventojų nuomonė tais klausimais balansavo tarp modernistinio ir tradicinio požiūrio (V klasteris), SGR pokyčiai buvo ženklesni ir jie kito iki gana žemo lygio. Didžiausi SGR pokyčiai (palyginti spartus kritimas iki gana žemo lygio) įvyko šalyse su domi-

3 lentelė. Europos šalių klasterių SGR pagal šeimos kūrimo bei vaikų turėjimo prielaidas (punktais)

Šalių klasteriai	SGR 2000–05 m.	Pokytis 1970–75/2000–05 m.
I klasteris	1,4	-0,7
II klasteris	1,7	-0,5
III klasteris	2,1	-1,9
IV klasteris	1,3	-1,0
V klasteris	1,4	-0,8

nuojančia tradicinį šeimos gyvenimą palaikančia nuomone (IV klasteris). Labiausiai SGR parametrai pakito III klasteriui atstovaujančiose šalyse (išskyrus Malta) – Albanijoje bei Turkijoje, kuriose aiškiai dominavo fundamentalistinis konservatyvus požiūris į šeimos gyvenimą (panašūs SGR pokyčių procesai vyko ir kitose ne Europos islamo šalyse, visų pirma arabų).

Iš pateiktų duomenų ryškėja vienas, tarytum logiškai prieštaraujantis, ryšys, rodantis, kad Europoje žemiausias SGR bei jo neigiamas pokytis (sugretinus 1970/75 m. ir 2000/2005 m. vidurkius) tenka šalims, kuriose labiau palaikomas tradicinis šeimos gyvenimas (šeima kuriama tuokiantis, aukštas santuokystės lygis, maža nesantuokinių vaikų dalis ir kt.).

Faktų ir vertinimų analizė rodo, kad aukštas gimstamumas negali būti besąlygiškai siejamas su tradicine šeima. Šalyse, kurių šeimos gyvenimą galima apibūdinti antrojo demografinio perėjimo charakteristikomis, gimstamumas aukštesnis, negu tose, kuriose dominuoja tradicinė šeima bei jos vertybės. Viso to išimtis – Afrikos, Vidurinės Azijos, arabų šalys.

Tarytum prieštaringo fenomeno egzistavimo Europoje aspektai nagrinėjami demografų ir sociologų. Žemas gimstamumas aiškinamas tradicinės visuomenės blogesniu gebėjimu save reprodukuoti, lyčių lygybės asimetrijomis ivairiuose socialiniuose institutuose, šeimos politikos neadekvatumu ir kt. (Mc Donald 2000, 2002; Kohler 2005; Sleetos 2003; Stankūnienė 2003).

Norėtusi tik pastebėti, kad apsisprendimą turėti vaikų bei faktišką jų gimdymą

labai dideliu mastu sąlygoja ekonominių ir socialinių lūkesčių realizavimas bei tikėjimas ateitimi (tai ypač svarbu Lietuvai). Tai patvirtina ir atitinkamų tyrimų duomenys (Šeimos 2003; 69, 93, 98).

Nesantuokiniai vaikai

Nors gimstamumas pasaulyje mažėja, daugelyje šalių (ypač Vakarų ir Šiaurės Europoje, Šiaurės Amerikoje) pastebimai didėja vaikų, gimusių ne santuokoje, skaičius. Jei pažvelgsime, pavyzdžiui, į 1970 m. Europą, tai matysime, kad daugiausiai nesantuokinių vaikų, skaičiuojant 100–ui gimdymų, buvo Islandijoje (29,9 %), Švedijoje (18,6 %) bei Estijoje (14,1 %), o Lietuvoje – tik 5,1 %. Po 30 metų tos pačios šalys (pagal tokių vaikų turėjimą) Europoje išliko pirmaujančios, tačiau jų skaičius labai ženkliai išaugo: Islandijoje 2003 m. jų buvo 63,6 %, Švedijoje – 56 %, Estijoje (2002 m.) – 56,3 %. Nesantuokinių vaikų skaičius artėja prie pusės visų gimusiųjų Bulgarijoje, Danijoje, Prancūzijoje, Slovėnijoje (Lietuvoje artėja prie trečdaliao – 2003 m. 29,5%). Mažiausiai (nuo kelių iki keliolikos procentų) ne santuokoje vaikų gimsta Albanijoje, Graikijoje, Turkijoje, Kroatijoje, Bosnijoje ir Hercogovinoje bei Makedonijoje (Recent 2004; 72).

Kodėl tarp šalių susidaro didžiuliai skirtumai pagal nesantuokinių vaikų lyginamąjį svorį bei jų priaugio pokyčius? Ar yra ryšys tarp vaikų, gimusių ne santuokoje, skaičiaus ir kai kurių požiūrių į šeimos kūrimą bei vaikų turėjimą (kuriais galima disponuoti remiantis PVT ir EVT)?

Vaikų, pagimdytų moteriai nesant oficialioje santuokoje, skaičius labiausiai priklauso nuo neregistruotų santuokų (kohabitacijos) paplitimo. Pavyzdžiui, Islandijoje, kur vaikų, gimusių ne santuokoje, skaičius pats didžiausias Europoje ir pasaulyje (apie 2/3 visų gimusiųjų) tik 16,4 % (2004 m. duomenimis) gimdžusių moterų negyvena su vyrais. (*Statistics Iceland 2005*). Tiesa, šalyse, kur kohabitacija mažiausiai paplitusi, vaikų, pagimdytų ne santuokoje, skaičius artimesnis vienišų moterų skaičiui.

Norėdami apibrėžti kai kuriuos ryšius tarp nesantuokinių vaikų skaičiaus ir požiūrio į šeimos kūrimą bei vaikų turėjimą, Europos šalis (pagal vaikų, gimusių ne santuokoje, lyginamąjį svorį) suskirstėme į 5 grupes (4 lentelė). Iš pateiktų duomenų matome, kad išsiskiria trys koreliaciniai ryšiai.

I šalių grupė: Islandija, Švedija, Estija;
II grupė: Danija, Prancūzija, Latvija, Jungtinė Karalystė, Suomija, Bulgarija, Slovėnija;

III grupė: Airija, Austrija, Vengrija, Rusija, Rumunija, Olandija, Vokietija, Lietuva, Portugalija, Liuksemburgas, Čekija;

IV grupė: Moldova, Serbija ir Juodkalnija, Baltarusija, Slovakija, Ispanija, Ukraina, Belgija;

V grupė: Lenkija, Malta, Bosnija ir Hercegovina, Makedonija, Italija, Kroatija, Turkija, Graikija, Albanija.

Pirma, kuo didesnis vaikų, gimusių ne santuokoje, lyginamasis svoris, tuo labiau pritariama nuomenei, kad vaikui augti nebūtina turėti abu tėvus. Tačiau tokia nuomonė yra mažumos. Daugiausiai jai pritariama Švedijoje (40 %).

4 lentelė. Vaikų, gimusių ne santuokoje lyginamasis svoris ir požiūris į šeimos gyvenimą bei vaikų turėjimą Europoje (% 100 gimusių; % nuo atsakusių)

Šalių grupės	Nesantuokiniai vaikai		Mano, kad santuoka atgyvena	Pateisina moterį, kuri nori vaiką auginti viena	Vaikui augti nebūtina turėti abu tėvus	Moters gyvenimas pilnavertis, jei ji turi vaikų	Pateisina skyrybas (10 – visada, 1 – niekada)
	2000 m.	2003 m.					
I	58,3	58,6	15	47	24	44	6,6
II	40,2	43,4	22	50	21	50	6,0
III	25,6	29,5	20	43	16	54	5,4
IV	18,6	22,3	21	49	9	63	5,4
V	8,8	12,0	12	34	5	69	4,6
Vidutiniškai 37 Europos šalyse	26,1 ¹	30,3 ²	18	42	14	58	5,4

Šaltiniai: EVT ir PVT duomenys (Recent 2004; 72)

¹ Be Albanijos

² Be Serbijos ir Juodkalnijos, Belgijos, Turkijos bei Albanijos

Antra, nesantuokinių vaikų skaičius koreliuojasi su skyrybų pateisinimu: šalyse, kur tokių vaikų yra daugiausiai, skyrybos labiausiai pateisinamos.

Trečia, nuomonei, kad moters gyvenimas pilnavertiškesnis, jei ji turi vaikų, labiau priitariama tose šalyse, kuriose mažesnis vaikų, gimusių ne santuokoje, lyginamasis svoris.

Į tiesioginį klausimą, ar pateisina moterį, kuri nori viena auginti vaiką, atsakymai tarp šalių pasiskirsto įvairiai. Viena aišku, kad neigiamai į tai atsako tų šalių respondentai, kuriose ryškiai dominuoja religinės tradicijos, nepaisant to, ar jos krikščioniškos ar musulmoniškos (Turkija, Albanija, Malta). Pagal teigiamą atsakymą į tą klausimą labiausiai išsiskiria Islandija (pateisina 82 % respondentų), kuri aiškiai pirmauja ir pagal vaikų, gimusių ne santuokoje, skaičių.

Išvados

Šeimos kūrimo bei vaikų turėjimo realijų ir atitinkamų vertinimų sugretinimas leidžia manyti, kad sąryšiai tarp jų yra gana sudėtingi ir daugeliu atvejų negalimas tiesmukiškas jų traktavimas.

Operavimas analizuojamų fenomenų visumos faktų ir jų vertinimo vidurkiais gali padėti paaiškinti tik gana ribotus sąryšius, atskleisti tik apytikrų vieno ar kito fenomeno vaizdą. Net ir to fakto nustatymas (kad Europoje SGR mažiausiai kito ir išliko didžiausias šalyse, kur dominavo kraštutinis modernistinis požiūris į šeimos gyvenimą bei vaikų turėjimą) buvo galimas tik atitinkamai diferencijavus tiek SGR, tiek šeimos gyvenimo vertinimus.

Čia vertėtų pažymėti, kad identiški realijų faktai ne visada gali būti paaiškinami remiantis tomis pačiomis juos sąlygojančiomis realijomis ar jų vertinimais. Pavyzdžiui, žemas gimstamumas Vidurio bei Rytų Europos šalyse ir Pietų Europos šalyse nėra vienodų sąlygų rezultatas. Tarp kitų sąlygų skirtumų Vidurio ir Rytų Europoje „suveikia“ ir pokomunistinis faktorius.

Kita vertus, galima teigti, kad tokie patys požiūriai bei vertinimai nėra visada sąlygoti vienodų aplinkybių. Pavyzdžiui, tos Europos šalys, kuriose dominuoja skyrybų pateisinimas, faktiškai išsiskiria į dvi grupes – į šalis, kuriose aukštas ištuokų skaičius ir šalis, kuriose skiriamasi retai. Net ir tie realijų bei jų vertinimų sąryšiai, kuriuos šiaudien galime palyginti pagrįstai paaiškinti (pavyzdžiui, fundamentalių religinių tradicijų poveikį šeimos gyvenimui) laikui bėgant keičiasi. Tai ypač aktualu dabartinių sparčių gyvenimo pokyčių, veikiamų globalizacijos, sąlygomis.

Nagrinėdami aptariamus sąryšius, turime atsižvelgti į tai, kad, norint juos paaiškinti, disponuojama informacija ne visada gali būti pakankama (kad kai kas, kartais net labai svarbaus, yra likę „už borto“). Imkime, kad ir aukštą SGR šalyse, kuriose vyrauja modernistinis požiūris į šeimos gyvenimą. Būtų įdomu pažiūrėti, kokie vertinimai (bei faktiškas SGR) dominuoja tarp imigrantų Olandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir kiek tai daro įtaką vidutiniams tų šalių SGR ir atitinkamų vertinimų rodikliams.

Tiesą sakant, ir straipsnyje aptariami kai kurie realiųjų ir jų vertinimų sąryšiai ga-

lėtų būti analizuojami giliau, jeigu disponuotume atitinkama informacija.

LITERATŪRA:

Birth in Iceland 1871-2004. 2005. Statistics Iceland, [http://www. Statice.is/PageID=444&NewsID=1164&templateid+9](http://www.Statice.is/PageID=444&NewsID=1164&templateid+9)

Demographic Yearbook 2002. United Nations Statistics Division, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2002.htm>

Human Development Report 2005, <http://hdr.undp.org/statistics/data/indicators.cfm>

Iranian Divorce Rate on the Rise in Iran. 2004, http://www.iranian.ws/cgi-bin/iran_news/exect/view.cgi/2/1488

Kiernan, Kathleen. 2000. „Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues, and Implications“. *Paper presented at Just Living Together: Implication of Cohabitation for Children, Families, and Social Policy*. Population Research Institute, Pennsylvania State University, http://www.contemporary_families.org/public/fact13.php

Kiernan, Kathleen. 2004. „Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe“, *Law & Policy*, Vol. 26, No.1: 33-55.

Kohler, Hans-Peter, Billari, Francesco C., Ortega, José Antonio. 2005. Low and Lowest-Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options, http://www.ssc.upenn.edu/~hpkohler/papers/Low_fertility_in_Europe_final.pdf

McDonald, Peter.2000.“Gender Equity, Social Institutions and the Future of Fertility“, *Journal of Population Research*, 17 (1): 1-16.

McDonald, Peter.2002. „Sustaining Fertility through Public Policy: The Range of Options“, *Population* 57 (3): 417-445.

Namų ūkiai. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas 2001. 2003. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Recent demographic developments in Europe 2004. 2005. Council of Europe.

Sleebos, Joëlle E. 2003. „Low Fertility Rates in OECD Countries: Facts and Policy Responses“, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers No 15*. Paris: OECD, <http://www.oecd.org/dataoecd/13/38/16587241.pdf>

Smock, Pamela. 2000. „Cohabitation in the United States: An Appraisal of Research Themes, Findings, and Implications“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 26: 1-20.

Stankūnienė, Vladislava. 2003. „Lietuvos demografinis nuosmukis XX a. pabaigoje: demografinės pusiausvyros praradimas, krizė ar šokas? *Filosofija. Sociologija*, Nr. 2: 44-50.

Stankūnienė, Vlada, Jonkytė, Aiva, Mikulionienė, Sarmitė, Mitrikas, Algimantas, Maslauskaitė, Aušra. 2003. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: STI.

Van de Kaa, D. 1987. „Europe’s Second Demographic Transition“, *Population Bulletin*, Vol 42, No 1.

Van de Kaa, D. 1998. „Post-modern Fertility Preferences from Changing Value Orientation to New Behaviour“, *Working Papers in Demography*. The Australian National University.

SUMMARY

FAMILY AND CHILDREN: REALITIES AND EVALUATIONS

In the paper family life and children having realities and relationships of their evaluations on the basis of corresponding statistical data (about the real situation and its changes), European Values Study and World Values Survey data (about attitudes and evaluations) carried out in 1999-2001 are analysed.

Family formation, having children and family life factual status are connected with the world of values, regulations which are reflected in people's attitudes (and evaluations) about different aspects of life, and about having offspring as well. However, relations of the real state, views and evaluations are not so simple and easily interpreted.

Comparing real facts and evaluations we rather often encounter their contradictions. There-

fore the goal of the paper is to discuss the conditioning circumstances of the contradictions.

The main attention is given to the problem of having children. The problem is analysed starting with family formation and impacts on its stability and ending with the phenomena of extramarital children. The main particularly used indicator of having children is the number of births given by a woman during her life, i.e. total fertility rate (TFR). The questions why the TFR have remained higher and in recent thirty years and there hasn't been a marked decrease in the European countries where modern viewpoint of family life is backed up are discussed. Relations between the share of extramarital children in different countries and corresponding view of family formation and children having and others are fixed.

Įteikta 2006 05 19

Pateikta spaudai 2006 06 20

Saltoniškių 58,
Demografinių tyrimų centras,
Socialinių tyrimų institutas,
Vilnius
El. paštas: mitrik@takas.lt